

مۆسىقای پىرۋى كوردانى ئەھلى ھەق

محەممەد موكرى

لە غەرەبىيەو: خالىد مەجىد فەرچ

مۆسىقای ئايىنى و تەنانەت غەيرى ئايىنىش
لاى كۆمەلگە گوندىشىنە تەقلىدىيەكان، بە
توندى بە ھەردو زاراۋەى پەنھان و پىرۋەو
بەستراۋە .

لاى كوردەكان بە گشتى و لاى ئەھلى
ھەق¹ (كوردەكانى باشوورى كوردستانى ئىران)
بە شىۋەيەكى تاييەتى، مۆسىقا ئامرازىك
نىيە تەنھا بۆ رابواردن و كاتبەسەربردن و

سوودی لهو خهرمانه
کولتورییه وه رگرتووه،
که چینه شارستانییه کۆنه
جۆراوجۆرهکانی ناوچهی
(هه‌لوان)ی ساسانی کۆن،
هه‌لیان گرتبوو.

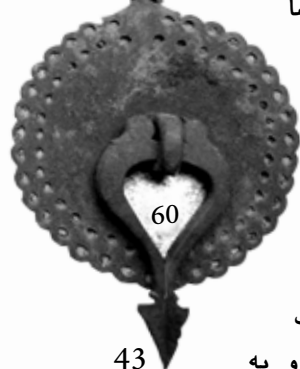
سه‌بارت به‌تایه‌فه‌ی (ئه‌هلی
هه‌ق)ی نه‌ینی، رووداوه‌کانی
ئه‌ودییو سروشت، که تیکه‌لۆن
له‌گه‌ل رووداوی میژوویی و په‌یوه‌ستن
له‌گه‌ل کیشهی خولقاندنی عاله‌مدا،
هه‌روه‌ها بابته‌ی یه‌کگرتنی ئه‌زه‌لی،
پیشه‌نگیک پیک ده‌هینی، که ئیماندار و
چینه‌کانی ئه‌و کۆمه‌له، شوینی ده‌که‌ون.
به‌هۆی به‌خششی مۆسیقاوه، ئه‌ندامی
(ئه‌هلی هه‌ق) به‌رز ده‌بیته‌وه و ده‌گاته‌لای
ئه‌و پازانه و هه‌ر به‌هۆی ئه‌و به‌خششه‌وه
ده‌توانی په‌یوه‌ندی به‌و عاله‌مه‌وه بکات،
به‌(یار)ه‌وه، که مه‌زنترین خۆشه‌ویسته.
ئه‌و به‌ره‌و ئه‌وه ده‌چێ، که مادی و زه‌مه‌نی،
له‌گه‌ل غه‌یری مادی و زه‌مه‌نی، به‌ره‌وخوار
له‌گه‌ل به‌ره‌وژوور تیکه‌ل بکات، هه‌روه‌ها
مۆسیقا توانیویه‌تی زامنی هه‌تا هه‌تایی
یه‌کگرتن، به‌دریژایی زه‌مه‌ن، بکات. ئه‌و
مۆسیقایه‌ پۆچی ئیماندار له‌خه‌و ده‌کات
و هه‌لچوونیک توند و حاله‌تیک رۆحیی
تیدا ده‌بزوینن، که ده‌بنه‌ ئاگادارکه‌ره‌وه‌یه‌ک،
یان زه‌نگیک ده‌روونی بۆی.

ئه‌و ئامیره‌ مۆسیقایانه‌ی ناویان له‌ ته‌قلیدی (ئه‌هلی
هه‌ق)دا هاتووه:

کتیبه‌ پیرۆزه‌کانی ئه‌هلی هه‌ق، که زۆربه‌یان ده‌ستنوسن،
زۆر ئاماژه‌ بۆ به‌کاره‌ینانی مۆسیقا و به‌ستنی ئه‌لقه‌ی
زیکر و مه‌راسیمه‌کانی خۆیان ده‌که‌ن، به‌ ئامیریکمان

ده‌نگدانه‌وه‌ی عاله‌می فانی. ئه‌م تیروانییه
به‌ره‌نگاری ئه‌و ته‌قلیده ئیسلامیه‌ی پیش
سه‌رده‌می غه‌زالی² (که ریزی بۆ مۆسیقای
ئیسلامی گه‌پاندووه‌ته‌وه و لایه‌نه‌ هه‌قیقییه‌کانی
ده‌رخستوه) ده‌بیته‌وه. مۆسیقا لای
کورده‌کان، که میراتگری کولتوری ئیرانی
کۆنن، به‌ توخمیک کولتوری، یان شارستانی
داده‌نریت، بۆیه‌ نه‌ک هه‌ر قبوولایانه، به‌لکو به
پێویستیشی ده‌زانن.

هه‌رچه‌نده‌ جیاکردنه‌وه‌ی مۆسیقای ئایینی له
غه‌یری ئایینی، کاریکی دژواره، به‌لام ئیمه
له‌ چوارچۆیه‌ی ئه‌م باسه‌دا، که یه‌که‌مین
توێژینه‌وه‌یه له‌م بواره‌دا، هه‌ول ده‌ده‌ین
باسی مۆسیقای پیرۆزی ئه‌هلی هه‌ق له
ئیران بکه‌ین. ئه‌و مۆسیقایه‌ی، که هاوڕیی
ئه‌رکه‌ ئایینییه‌کانه، له‌ کاتی به‌جیه‌ینانی
که‌شه‌کانیدا (طقوس)، په‌یوه‌ندی به
(السماع)ه‌وه هه‌یه- مۆسیقای فه‌نابوونه
لای سۆفییه‌کان- هه‌رچه‌نده‌ لای ئه‌وان
ئه‌مه‌ زۆربه‌ی کات به‌ستراوه‌ته‌وه به‌ گێرانی
بۆنه‌ی کاتییه‌وه، که له‌ ئه‌نجامی پووداوێک،
یان تاقیکردنه‌وه‌یه‌کی سۆفیانه‌وه دیته
کایه‌وه، به‌لام لای ئه‌هلی هه‌ق مۆسیقا
له‌ سه‌ر ئاستیک به‌رزتر جیگه‌ی
خۆی له‌ پووی که‌ش و بۆنه و
وه‌زیفه‌وه گرتووه. هه‌روه‌ها
له‌ سه‌رچاوه‌ی کولتوریک
ره‌سه‌نی کورده‌واریدا ئاوی
خواردووه‌ته‌وه و ئاویته‌ی
ریزه‌وی کۆمه‌له و تایه‌فه
رادیکاله‌کان بووه (که
ئیسلامی سوننی به‌ بودعه‌یان
ده‌داته قه‌له‌م) هه‌روه‌ها

ده ناسیتن، که ناوی (سان)³ یان ته نبورره .
موبارهک شا، که به (شاخوشین) ناسراوه و له سه دهی
چواری هیجریدا ده رکه وتووه (تجلی)، یه که مین ته جهلی
خودایه لای ته هلی هه ق، له دواي هاتنی ئیسلام، به شای
شاکانی ته هلی هه قیان وه سف کردووه . دهسته که ی له
(900) نۆسه د موسیقاژهن پیک هاتووه .4 له یه کئ له
دهقه کانی کۆمه لئ ته هلی هه قدا (تذکره اعلی) 5 ئاماژهی
بۆ کراوه، که خاوه نی نۆسه د ده فژن بووه، له گه ل
نۆسه د ته مبوورژهن و نۆسه د بلورژهن (شیوه یه کن له
شیوه کانی شمشال) له وهش زیاتر نۆسه د ئاوازی تاییه ت
به ئایینی (یاری) یان هه بووه .6

له یه کیک له نووسراوه نه ئینه کانیاندا، که بلآو
نه کراونه ته وه، به ناوی (سه رنجامی یاری) و ئیستا
لای منه، ئه مه م به رچا و که وت! پۆژیک له پۆژان کاتیکی
شاخوشین فه رمانی به نۆسه د موسیقاژهنه که دا، بۆ
ئه وهی ئاوازه کانی (یاری) ی بۆ گێرانی که شه کانیان
بژهن، هیچ کام له و موسیقاژهنانه نه یان توانی موسیقا
لئ بدن و هه موو سازه کان نه ساز بوون، ئه وجا
پادشای عاله م پئی وتن: "ئه مه به هوی ونبوونی
که سیکی ئازیزه وه رووی داوه!" دوايی فه رمانی دا به
(کاکه رهزا) (ده رکه وتنی "تجلی" پیر بنیامین، یان
شاجو برائیله له و سه رده مه دا) هه موو مه خلوقاته کانی
به ربه حر بۆ کۆشکه که ی به ئینی، بۆ ئه وهی ئه و زاته
ببینیته وه، که -سازه کان- وا لئ بکا، کۆک بن و چی
دیکه نه ساز نه که ن. کاکه رهزا ش ده موده ست هه موو
مه خلوقاته کانی عاله می هینایه به رده می، پیاو و ژن،
شه یتان و جنۆکه و په ربیه کان، شیرده ر و بالنده کان،
به لام هه ر بیسوود بوو، ئامیره کان جاریکی که ش
نه سازیان کردو و ریک نه که وتن.

بۆیه نۆسه د موسیقاژهنه که، پتر هه ستیان به نا ئارامی
و خه جاله تباری کرد و له کۆتاییدا ئاماده بووان هانایان
بۆ شا خوی برد و وتیان: هه موو پیاوان تاقی کرانه وه،
داواي لیبووردن لئ ده که یین، سه برمان نه ما. ئۆ رۆژه

گۆرانی (یاری) کپ و خامۆشه . شاخوشین
فه رمانی به کاکه رهزا دا، برپا بۆ ئه شکه وتیکی
دیاریکراو، بۆ هینانی که سیکی ئازیز، که
له وئیه . کاکه رهزا ش ده سته جی فه رمایشه که ی
به جی هینا و سه یری کرد، پیاویکی نیوه پووتی
لئیه و له شی بۆگه نی کردووه و کرم تیی داوه .
گه رایه وه، به م جۆره قسه ی له گه ل شادا کرد:
(پئویست به پوونکرده نه و ناکات، تو
خۆت هه موو شتیکی ده زانیت.) شا
هاواری لئ کرد: (شیوه ی هوما 7
وه رگه و به هه ردوو بالت
بیگه و به ئینه، بی ئه وهی
ئه زیه تی بده ی.) ده موده ست
کاکه رهزا فه رمایشه که ی
به جی هینا. ئه و شه خسه نابینا
و لاله، به (بله شیت) به ناویانگ
بوو. کاتیکی شا به چاوی به زه یی و به
دلکی پیر له میهره بانیه وه سه یری کرد،
یه کسه ر شفای بۆ هات، ئه وجا ئاماده بووان
داوایان له شای عاله م کرد، که ئیجازه بدا
موسیقاژهنه کان سازه کانیان لئ بدن، ئه ویش فه رمانی
دا، ئیتر سازه کان هه موو هاوئا هه نگ بوون و چیدی
ناسازییان نه ما و به رده وام حه وت شه و و حه وت پۆژ
ئاوازه ئایینییه کانیان لئ دا.

له و به لگانه ی که زیاتر واتای زه بت (کۆک) کردنی
ته نبور لای تایه فه ی ته هلی هه ق ده گه یه نی، ئه وه یه
که له چیرۆکی هاتنی باب ناعوس، یان (بابانائوس)
که دواي شاخوشین به ماوه یه ک ده رکه وت، هاتووه، 8
ئه و پئیشبینی ئه وهی کردووه و گوتویه تی: (کاتیکی
سازه که زه بتی (کۆک) ته واو ده بی، ده بی ئه و راستیه
بزانن، که من له ناوتاندام. باباناعوس گه یشته شوینیک
و بینی چوار فره شته که، که شیوه ی ئاده میزادیان
وه رگرتووه (چوار جه سه د) بیهووده خه ریکی زه بتکردنی

سازەکانیان. کاتیەک ئەو کەسە گەیشتە لایان،
واتا ئەو کەسەى کە خودا بەرجەستەى بووه،
سازەکان کەوتنە لێدان، ئیتر تیگەیشتن کە
خودا ئامادەى و لە عالەمەدایە و شیوەى
باباناعوسى وەرگرتوو، کە ئەمیش دەرکەوتنى
شاخۆشین نەبێت هیچى دیکە نییه .

پۆلى تەنبوور(سان) و خاسییه ته هونه رهیه کانی

ساز تەنیا ئامێرە، کە بۆ موسیقای ئایینی
بە کار دێت. ئامێریکی پیروژه و تەرخانە
تەنها بۆ مەراسیمەکانیان. ھەرۆھا شکۆدارە
چونکە سروودە موقەدەسەکان بلأو دەکاتەو
و لە ھەمان کاتدا، لە ژێیەکانیدا سەدا
ئیلاھیەکان دەپاریژی، بۆیە بە شیوەیەک
بە دیواردا ھەلەواسرێ، کە لە بەرزترین
جێگەدا بێت. ئەو ژوورەى کە لێى دادەنرێ،
جۆرە رەفتار و ھەلسوکهوتیکمان بە سەردا
دەسەپێنێ، کاتیەک کە دەچینە ناوی،
شیاوێ ئەو ریز و ئیعتیارە بێت، کە ئەو
ئامێرە ھەیهەتی، دەبینین ھەموو جارێک
پیشوداى ژەنینى دەخړیتە سەر ھەردوو
دەست و ماچ دەکړی.

ساز ئامێریکە دوو جار بە قەدەر
سندووقى سێتار9 دەبێ و دوو
یان سێ لولەکی تێدایە،
کورتر و باریکتر. ھەرۆھا
خەرەک یان شانەى ساز
نزمترە لە شانەى سێتار
(لووت، شەیتانەک)
مەرکەزى ژێیەکانە، نزمتر
و کورترە لە لووتى (تار)10،
بەلām سیمگیرەکەى بە تەواوى

لە سیمگیری سێتار دەچێت.
دووژێ (وەتەر) یان سیانەکەى تەنبوور، داوی میتالین
و بە سەرى پەنجەکان ھەستیان پێ دەکەین، بەلām
سندووقەکەى لە دارى توو دروست دەکړی و بالەکەیشى
لە دارى گوێز.

ساز دوو نەغمەى ھەیه: بەرز و نزم، ئەکەر سێ ژێى
ھەبوو ئەوا یەکیکیان نەغمەى نزم لێ دەدا و دوانەکەى
تریان بەرز.

کۆکى ساز ئەمانەن:

1- کۆکى بورز (نزم)

+ خوماسى (خمسی)

ب- روباعى (روبعی)

2- کۆکى تورز (بەرز)

+ خوماسى

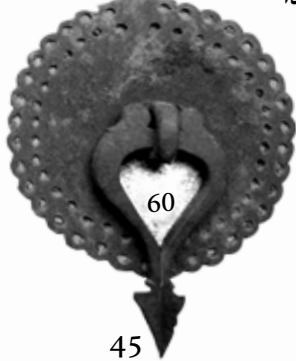
ب- روباعى

ھەرچى پەيوەندى بە کۆکى نزمەو ھەیه (کۆکى
بورز)، ژێى یەکەم، (لا) بە ھەشت یەکی پلەیک
دەکەوێتە ژێر پەیزەى موسیقاو، بەلām ژێى دووھمیان
کۆکى خوماسى (خمسی)، (رێ) دەکەوێتە ژێر (لا)،
ژێى یەکەم. کۆکى روباعى (ربعی) (مى) دەکەوێتە ژێر
(لا)، ژێى (وەتەرى) یەکەم.

بەلām سەبارەت بە کۆکى بەرز (کوک تورز) ژێى یەکەم
دەبێتە (لا) لە پەیزەى موسیقادا، ژێى دووھم + کۆکى
خوماسى (خمسی) (رێ) دەکەوێتە ژێر پەیزەى
موسىقا، ب- کۆکى روباعى (مى) دەکەوێتە ژێر پەیزەى
موسىقاو.

ھەرۆھا کۆکى سێیەمیش ھەیه، پێى دەگوترێ (بال
فەرەنگى) یان (دووبال) بەلām بەکارھێنانى بلأو
نەبوو تەو.

لە دەورووبەرى سالى 1930دا یەکیک لە ئەندامانى گروى
ئەھلى ھەق، سازىکى کوردیى تايبەتى ھێنايە کایەو،
کە ھەموو پەردەکانى تێدایە و ھەموو ژێیەکانى "تار"
فارسیی کۆنیش، بە واتا پێنج ژێى ھەیه، دوانیان

(موسیقی ملک یوم میپاق) بوون. لیږده
مه به ست له (سولتان سوهاک)ه، (المتجلی
الکبیر) که له سدهی هه و ته می کۆچیدا ژیاوه؛
ده کاته سدهی چواردهی زاینی.

به لām هه رچی په یوه ندی به دوو یان سی
نه وهی ئەم دوا یانه وهی، ده توانین ناوی ئەو
که سانه بلین، که شاره زو لیها توو بوون له
هونه ری ساز نه نیندا و له ناو سه رکده
ئاینیه کانی خیزانه رۆحیه کاند

(خانه دان) ئەمانه ده بینین:

له ناوچهی گوران:

سهی براکه (1795-1863)

سهی رۆسته م

سهی شه مسه دین حهیده ری و

براکانی

سهی فه تحو لā حهیده ری

سهی عه لی که فاش

له ناوچهی سه حنه:

شیخ حهیده ر عه لی جه ناب

حاجی نیعه تولāی جه یحون ئابادی (1871

1920)

له نیو خیل گوراندا ده بی به تاییه تی ناوی ئەمانه ی

لای خواره وه به نین:

کاسه رخاب (184-192)

کوپه که ی کاراداب (1876-1956)

هه روه ها دوو ده رویشی نوورانی تر

کابه شیر بزھویی (1885-1954)

کاره حیم کاکه یی (1890-1958)

ئو ئاوانه ی به ناوی (شاخوشین)ه وهن زیاتر له وه

ده چی له لایه ن موسیقاده ره کورد و لوپه کانه وه

پیشکه شی کرابی، نه میژوو، نه پیاویه ته کان ناوی

ئوانه یان تۆمار نه کردوه، به لām ئو ئاوانه ی به ناوی

(باباناعوس، بابا سه رهنگ، بابا جه لیل، بابا فه قی، کاکه

نه غمه ی به رز و سیانه که ی تریشیان نه غمه ی جوارو جوړ
ده دن. ئو سازه بیستوهه شت په رده ی هه یه، به لām
سندووق و خه رکه و لووته که ی هه مان چه شنه له گه ل
سازی ئاساییدا، درژی یی باله که یشی په کسانه له گه ل
درژی یی بالی تاردا و پانییه که ی هه مان پانییه. ئەم
سازه له لایه ن گرو ی ئەهلی هه قه وه به کار نه هیتر و
هه ر کۆنه که، که دوو یان سی ژیی هه یه، لایان مایه وه،
بو به کاره یانی له بۆنه ئاینیه کانیاندا، به هوی
ئاسانی پیکه اتنی و خاسیه ته ته قلیدییه کانیه وه. 11

موسیقاده ره و گورانییه کان

بو ئەوه ی لیستیک به ناوه به ناوبانگه کان بکه ین، که
موسیقای کورده کانی (ئەهلی هه ق)یان به رجه سه
کردوه، به شیویه کی بنه رته ی پشتمان به بیره وه ری
و شایه تی ده ماو ده م گپراوه، به ستووه. به لām ئو
سه رگوزشته نه هه مو، کاتیک ریگه به وه نادات، که
جیاوازی له نیوان ئو ناوانه دا بکه ین، کامیان دانه ری
موسیقا و کامیان گورانییه ژ بوون له کۆندا.

له (شانامه ی حه قیقه ت و کتاب ملوک الحق) 12 و له
میژووی فره نگه ی ئەهلی هه قدا، ناوی حه وت دانه ری
موسیقا هاتوو (سازنده اهل حق)، ئەوانه له هه مان
کاتدا خویشیان ئو گورانییه یان گوتوو ته وه، که
دایانناوه (نه وازنده)، که سه کان ئەمانه بوون: (ته میر،
یار محهمه د، پیرکه ره م، ره ز، شاوه یس، هه مزه، و
عه بدولر حمان) ساز نه ی کۆشکی شای ئەهلی هه ق
بوون.

نووسه ری (شانامه ی هه قیقه ت) ناوی ئو موسیقار نه نانه ی
له کتیبیکی تریدا به ناوی (موسیقی جماعه) (یاریی
السبعه)، کۆ کردوه ته وه، دیاره ده توانین ئەم
سه رچاوه یه که له و دانه ره ره سمیه گرنگه وه ده رچوو
باهه خه گرنگی پی بده ین. ئو له کتیبه که یدا ئەوه ی
روون نه کردوو ته وه له چ سده یه کدا ئەم موسیقازانانه
ژیاون، به لām ئاماژه ی بو ئەوه کردوه، که ئەوان

ناویان به ئاوازهکانی (شیخ ئەمیر) هوه به سترارهوه . له بهر ئه وهی مۆسیقا به شیک له مه راسیم و ژیا نی رۆحیی ئه هلی هه ق پیک ده هیئێ، ده بینین هه موو سه رکرده ئایینییه کان- پیر (مورشید)، سه ید که لامخوان (خوینهری که لامی ئه هلی هه ق) مۆسیقازان 14. ئه گه ر بمانه وی تۆماریک تها ومان به ناوی مۆسیقازانهکانی ئه هلی هه ق ده ست بکه وئ، ئه وه مان به سه که بگه رپینه وه بۆ میژووی ده ماوده مگپراوه ی ئه م ده سه ته .

ئاواز و گۆرانییه موقه ده سه کان

(جه م) یان کۆبوونه وه له ژیا نی ئه م ده سه ته یدا ریزی پێشه وه ی گرتوه . له میانه ی ئاهه نگه ئایینییهکانی ئه وه قوربانییه ی بۆ رینماییکه ری رۆحانی خۆیان، که (پیر بنیامین یاخود مه لیک جوبرائیل له سه ر زه وی) له ئه ستۆی گرتوه ، به جیی ده هیئێ. ئه م که شه هیمایه بۆ نوێکردنه وه ی زه مه نی په یمانی یه کگرتنی یه که م له گه ل خودادا . ئه و جه مه له کاتی موماره سه کردنی دا شوینپی جه می ئه زه لیلی یه که م هه لده گرئ، که بوونی ده که وێته پێش خولقاندنی جیهان و مرقه وه ، که له ریزهکانی دا خودا و فریشتهکانی تیدا بوو. ئه م جه مه ی دوا یان خزمه تی ئاده میزادی گرت ه ئه ستۆی خۆی و قایل بوو به وه ی هه تاهه تایه پابه ندی شه ریعه ته کان و ئه و که شه ره میزیانه بیئ، که له جه می یه که مه وه برپاری له سه ر درابوو. بۆ ئه وه ی هه موو به شداران هه مان پله ی ئاماده بوونی رۆحیان بۆ ملکه چکردن و نوێژ و زیکر هه بئ، نه زه که به لیدانی ئاواز و گۆرانییه تایبه تییهکانیان ده ست پئ ده کات و کۆتایی پئ دئ. ئه و که سه ی ساز ده ژه ئئ، ئه و با سانه ده هیئیه وه ، که له کتیه پیرۆزهکانی ئه هلی هه قدان، یان ئه و قسا نه ده کاته گۆرانی، پپی ده لئین (که لام خوان)، گۆرانیبیژ یان خوینهری که لام- قارئ الکلام- (سه رجه منشین) و اتا سه رۆکی کۆمه له که (دانیشه نه که) ئه و ده ست ده کات

رهزا عابدین و سه ی خامۆش) هوه ن، پئ ده چئ به راستی هیی خۆیان بیئ. ئه ویش جه ماعه تی ئه هلی هه ق خۆیان دووپاتی ده که نه وه ، به لام به یئ به لگه به رانه به وه ش به دلناییه وه ده تانین هه ندئ دانراوی مۆسیقای بکه ین به کورپی مۆسیقادانه ری گه وه شیخ ئه میر 13، ئه و نه که هه ر ئاوازه نه ره بووه ، به لکو دانه ری چه ندین سه روود و هه لبه سه ت بووه ، که کراون به گۆرانی و له (جه مه کان) دا گوتراون .

رۆلی ئه و مۆسیقاژهنه ی پارچه یه ک مۆسیقای نه نووسراو به سه ماعی بژه ئئ، گه لیک گه وره تره له مۆسیقاژهنیک پارچه یه ک مۆسیقای نووسراو، یان تۆمارکراو ده ژه ئئ، چونکه یه که میان ئه و مۆسیقایه ی ده ماوده م پئ گه یشتوه . له بهر ئه وه ئه بینین ناوی ئه و مۆسیقاژهن و گۆرانیبیژ گه ورا نه به ستراون ته وه به و ئاوازه کولتورییانه وه ، که ئه وان شیوازی تایبه تی خۆیان تیدا به رجسته کردوه ، هه روه ها ده تانین چه ند (گوتن) یکی "ئه دا" جیاواز له یه ک ئاوازا دببیننه وه ، که هه ر یه که بۆ شیوازی که ئه دا ده گه رپته وه .

سه ره پای ناوی دانه ری ئاوازه کان، ناوی ئه و که سانه ش که ئاوازه کان ده ژه ئن، یان ناوی شوینته کان، یان ئه و ده سه ته و گرووپانه ی له بهریان کردوه ، وایان لئ کردوه که تا ئه مپۆ ببیسترئ، وه رده گرن .

له نێو گۆرانیبیژ ناو داره کاند، ده تانین ناوی میرزا خواکه ره م، حاجی نیعه تولا به یئین، که ئه مانه

یه گه م: دهستگه ی شیخ ئه میری: ئه م دهستگه یه دوانزه ئاوازی تیدایه، هه ندیکیان به ناوی که لامخوانیکی به ناویانگه وه ناو نراون، هه ندیکی تریشیان به ناوی هۆزیک، یان کۆمه له یه کی مه زه بیه وه ناو نراون، هه موو ئاوازه کانی ئه م کۆمه له یه خه موپه ژاره یه کی قوولیان پیوه دیاره و چه ند له کاتی لیدانی سازه کاندایه لچوون، گه وره تر بی، ئه وه دهستگه یه زیاتر له به ردلان ده بی.

1- مه قامی شیخ ئه میری به پیی گوتنی، یان بیژانی، میرزا خواکه ره م.

2- مه قامی ئاته شبه گی: ئه مه له لای کۆمه له ی ئاته شبه گی باوه، که له تایه فه ی ئه هلی هه قن.

3-4-5 سئ وه رگێپانی مه قامی شیخ ئه میری گۆرانن، که له ناو هۆزی ئه هلی هه قی گۆراندا بلآوه.

6- مه قامی شیخ ئه میری شاهه یاسی: ئاوازی که له لای کۆمه له ی شاهه یاسی بلآوه.

7-8 مه قامی شیخ ئه میری سه حنه یی: ئاوازی که له مه رته به ی شه ره فدایه، له لای تایه فه ی ئه هلی هه ق، له سه حنه و دوو وه رگێپانی هه یه.

9-10 مه قامی شیخ ئه میری، له لای تایه فه ی ئه هلی هه ق، له ناوچه ی که رکوک و موسل بلآوه، ئه م ئاوازه ش دوو وه رگێپانی هه یه.

11- مه قامی شیخ ئه میری حاجی نیعمه تی: که له مه وه به ر نیعمه توللا جیحوون ئابادی ده یژه نی.

12- مه قامی شیخ ئه میری، که هه ر به و ناوه وه ناسراوه، ئه م ئاوازه له هه موو ئاوازه کانی تر بلآوتر و کۆنتره.

به لآم سه باره ت به دهستگه کانی تر، هه ر یه کیکیان له ئاوازی زیاتریان نه ماوه.

به خویندنه وه ی دوعا (بیدایه ت و نیهایه تم یار ئه لآیه)، دوا ی ئه وه که لامخوان برکه یه که له کتیه پیرۆزه کان، به تاییه تی له دانراوه کانی شیخ ئه میر ده بیژئی، بۆ ئه وه ی سه رنجی دل به ره و زاتی ئیلاهی رابکیشیت. لیڤه دا ئاماده بووان له خشوع دان و سه ریان دانه واندوه و بیر ده که نه وه، هه ر که ئه م خویندنه وه یه ته واو بوو، که لامخوان جاریکی دیکه دهست به گوتنه وه ی دوعا ی (بیدایه ت و نیهایه تم یار ئه لآیه) ده کاته وه، دوا ی ئه وه له گه ل نه غمه کانی سازدا، ئه گه ر بیژانی لیی بدا، دهست ده کات به خویندنه وه ی قه سیده ئایینییه کان، ئاماده بووانیش سه ره بنده که ی ده لینه وه، هه ر برکه یه کیش له و برگانه ی ده گوترئ، ئاوازیکی تاییه ت به خۆی هه یه. له گه ل گوتنه وه ی سه ره بنده که دا ئاماده بووان به رزم هه ردوو دهست له یه که ده دن، ئه مکاره پیی ده گوترئ (چه پده ستان) واتا لیدانی هه ردوو به ری دهست له یه کتری به شیوه یه کی ریک له کاتی گۆرانیدا. له کۆبوونه وه کانی ناوچه ی گۆراندا، به شداران به چوارمشی داده نیشین (چارژانوو) به لآم له (سه حنه) و ناوچه کانی تر له سه ر ئه ژنۆ داده نیشین، به شیوه یه که قاچیان بردوه ته وه ژیر خویان (دووژانوو). مۆسیقای ئایینی کوردی ده بی به دوو به شه وه: یه که م- دهستگه، دووه م- گۆرانیه کان

دهستگه کان:

هه ندی ئاوازه یه، چه ند کۆمه له یه که پیک ده هیئی، پیی ده گوترئ دهستگه، هه ندیک جار چه ند پارچه مۆسیقایه کی سه ره بخۆی تیدایه، که به دوا ی یه کدا لی ده درین. له گۆشه نیگای هونه ریه وه، ئه م مۆسیقایه چه ند خالیکی هاو به شیان له گه ل مۆسیقای فارسیدا هه یه و له نه زه ری ژۆریشدا ئه مه ئاسه واری مۆسیقای له ناوچه ی ئیران ده نویئی. 15

مۆسیقای ئایینی ئه هلی هه ق له دوانزه کۆمه له ئاوازه پیک دی:

دووهم: مه قامی باباناعوسی: به ناوی باباناعوسه وه ناو نراوه، که یه کیکه له ده رکه وتنه کانی (تجلیات) ی خودا، له سه دهی پانزه ی کۆچی (یانزه ی. ن) دا، پاش سه رده می شاخۆشین بینرا. ئەم ئاوازه پرچۆشه و به هاوئا ههنگی له گه ل کۆکی نزمدا، به ساز لئ دهری ت.

سییه م: مه قامی باباسه ره ههنگی، که به ناوی باباسه ره ههنگه وه ناسراوه، ئەمەش یه کیکه له ده رکه وتوو هه کانی (متجلی) تاهه فه ی ئەهلی هه ق. ئەم مه قامه به بی چه پله، یان ده ستله یه کدان (چه پده ستان) ده وترئ، به لām ئەو که سه ی ساز ده ژهنئ، ده توانئ گۆرانی شی له گه لدا بلئ.

چواره م: مه قامی باباجه لیلی، به ناوی سه رده می باب جه ليله وه ناو نراوه، ئەمیش یه کیکه له ده رکه وتوو هه کانی (متجلی) ئەهلی هه ق.

ئەم مه قامه به هاوئا ههنگی له گه ل کۆکی به رزدا به بی چه پله ئیجرا ده کرئ، له م مه قامه دا که لامخوان هه ر خۆی ساز لئ دها و گۆرانی یه کهش ده لئ.

پینجه م: مه قامی قه ره چۆپی: ئەم مه قامه جیاوازه له و ئاوازه ی به م ناوه وه ناسراوه، له مۆسیقای غهیری ئایینی کوردیدا.

شه شه م: مه قامی ته منهیری: له نه زه ری هه ندئ له زاناکانی ئەهلی هه قدا، ئەو پینچ مه قامه ی لای سه ره وه باس کران، ده ستگه یه کی سه ره بخویان پیک ده هینا، به ناوی

(ده ستگه ی باباناعوسی).

هه وته م: ده ستگه ی شاخۆشینئ: کۆمه له یه کی سه ره بخۆیه، ده گه پیته وه بۆ سه رده می شاخۆشین (چواری هه جری- ده ی زایینی) و به ساز لئ دهری و گۆرانی له گه لدا یه.

هه شه ته م: ده ستگه ی ره زایی، ده گه پیته وه بۆ کاکه ره زا، که مورشیدی کی (پیری) پۆچی بوو، له سه رده می شاخۆشیندا. ئەمەش وه کو ده ستگه ی شاخۆشینئ به ساز لئ دهری و گۆرانی له گه لدا نییه.

نۆیه م: مه قامی سه هه ری سه یید خامۆشی: ده گه پیته وه بۆ سه یید خامۆشی ئەکابر، سه رۆک و دامه زریته ری (خانه دان) (خیزانی پۆچی) که یه کیکه له یانزه خیزانه که ی ئەهلی هه ق.

ده یه م: مه قامی بابافه قئ: ئاوازی کی سه ره بخۆیه، ده گه پیته وه بۆ بابافه قئ، که مورید و هاوچه رخی شاخۆشین بوو.

یانزه: مه قامی عابدینی: ئاوازی کی سه ره بخۆیه، ده گه پیته وه بۆ عابدین، موریدی سولتان سوهاک، که له سه ده ی هه شتی هه جری، چوارده ی زایینیدا ژیاون.

دوانزه: مه قامی به یات کورد (به یاتی کورد)، له مۆسیقای فارسییشدا، ئەم مه قامه له ده ستگه ی شووردا لئ دهری، له کرماشان به مه قامی (به یات صارم الدوله) به ناوبانگه. ئەمەش ده گه پیته وه بۆ هه زی یه کی که له میره قاجارییه کان، له م ئاوازه دا. (میر صارم الدوله ئین عماد الدوله) فه رمانه وای کرمانشا ه (کرماشان)، ده لێن زۆریه ی جار خۆی ئەم ئاوازه ی لئ داوه.

ئەم دوانزه ئاوازه به بنه ماکانی مۆسیقای ئایینی لای ئەهلی هه ق داده نرئ. هه ره ها چه ندین گۆرانی و سه روودی ئایینی هه یه، به ئاوازی جۆراوجۆر، که له مۆسیقای کوردی غهیری ئایینییه وه وه رگی راون، ده گوترین. جاری وایش هه یه، که له حاله تی (جه زبه و وه جد) دا ده بنه هۆی له دایک بوونی ئاوازی کی نوئ و به هۆی چه ند جار وتنه وه یه وه، گۆرانی لئ په یدا ده بی.

ئاوازانه یان پئی لئ دهرئ: سهرتا به وشه ی دهستپیکردن، بۆ نمونه (ره ژیان دالاهو) دههینمه وه، به لام ئه و به لگانه ی که ئاماژه بۆ سهرده می دانان (تالیف) ی ئه م گۆرانیانه (سرودانه) ده که ن، له ریگه ی گیرانه وه وه پیمان گه یشته وه .

1- ره ژیان دالاهو- دالاهوی رۆشه ن-

ئه م گۆرانییه باسی شاخی دالاهو ده کات، که یه کیکه له لووتکه کانی زنجیره چپای

زاگرووس، له کوردستانی

خۆره لات و پیروزی ئه م

لووتکه یه ده که رپته وه بۆ

چهند هۆیه ک: ئه م شاخانه

به درێژیی سه ده کان به خالی

به یه ککه یشته نی ئاسمان و زهوی

زاناون. ئه هلی هه قیش باوه پریان

49 وایه، ستوونیک له نوور لووتکه ی دالاهو

به عهرشی په روه ردگار وه ده گه یه نی،

سهر پای ئه وه، ئه وان ته قلیده ئایینییه که یان

تیکه لی ئه فسانه و پرپووچی ناو خه لکه

ره شوکییه که کردوه، که باسی پیش بوون ده کات.

به در له و چوارچیه موقه ده سه ی که وا ئه و شاخه ی

له م حاله ته دا نه وه کانی ئه هلی هه ق یه ک له دوا ی یه ک ده ماو ده م له به ری ده که ن، بۆیه زۆربه ی ئه و ئاوازانه هه ر له کۆنه وه چۆن دانراون تا وه کو ئیستا ماونه ته وه .

گۆرانییه کان به م شیوه یه ده گوترین:

که لامخوان (گۆرانیبێژ) بۆ ئه وه ی ئاوژیک ئاشنا بکات،

به یته ی یه که م له گه ل سازدا ده لئ، به داخل کردنی

سهر به یته که، دوا ی برگه ی پینچ و ده له هه ر ده قیکدا،

که ده برگه ی بێت. هه ره وه ها دوا ی برگه ی چواره م -

هه شته م، ئه گه ر ده که هه شت برگه یی بوو. دوا ی ئه وه

که لامخوان به ته نها سازه که ی لئ ده دا، له کاتیکدا که

ئاماده بووان به یه که وه گۆرانییه که ده لینه وه و دوا ی

ده ستپیکردنی سهر به ندی دووه م، گۆرانیبێژ له گه ل

ئاماده بووان هه موو پیکه وه گۆرانی ئه لئین.

هه موو ئاوازی گۆرانییه کان به کۆکی "بورز" واتا

زه بترکردنی سازه که له سه ر ده نگه ی نزم و سه به ندی

هه ندئ گۆرانی جاری وا هه یه به چه پله وه یه و جاری

وا یش هه یه بئ چه پله یه .

وشه ی یه که م وه کو کاریگه رییه ک (وقع) بووه،

ده ستپیکداده نریت و مه رج نییه له (که لام) کتبی

پیروزی ئه هلی هه ق وه رگیراییت.

لیره دا به درێژی باسی ئه و ریگه یه ده که م، که ئه م

بنیامین، تیره‌که‌ی داوودیش هیمایه بۆ گه‌پان به دووی یه‌زداندا، له‌گه‌ڵ ئاره‌زوویه‌کی به‌هیز بۆ بینینی، له‌م حاله‌ته‌دا یه‌زدان که ته‌نها نیچیریکی پۆحه ده‌چیته قالبی ئاده‌میزاده‌وه. له‌ لایه‌کی تروه‌ه تیروکه‌وان و راوکه‌ر دوو نمونه‌ن، که له‌گه‌ڵ جۆری بیرکردنه‌وه‌ی ئه‌و گه‌لانه و داستانه‌کانیان رێک ده‌که‌ون.

بیرۆکه‌ی سه‌ره‌کی:

زیندووکردنه‌وه‌ی بیره‌وه‌ریی سولتان سه‌هاک و هاوڕێکانی، که ده‌چن بۆ شاخه‌کانی (شاهۆ) و (بالامۆ) له‌ زنجیره‌چایی (دالاهۆ) له (سه‌رانه) ده‌وه‌ستن. کات سه‌رده‌می (سولتان سه‌هاک) له سه‌ده‌ی چواره‌می هه‌جرییه، به پێی رێویه‌ته‌که.

شوین: ناوچه‌ی گۆران و هه‌ورامان ده‌ق: وته‌کانی شیخ ئه‌میره سه‌ربه‌ند:

(ره‌ژبان ئه‌ی دالاهۆ
شاهۆ ئه‌ی بالامۆ)
واتا: (ئه‌ی دالاهۆی پۆشن)
شاهۆ ئه‌ی بالامۆ

ئه‌ی دیده و گیانی ره‌ژبان، ئه‌ی دالاهۆ وه‌سه‌نی وه‌نه، شاهۆ ئه‌ی دالاهۆ

واتا: (چاوه‌که‌م پۆحه‌که‌م، ئه‌ی دالاهۆی روشن بۆ ئیره‌هاتن، شاهۆ، ئه‌ی دالاهۆ)

ده‌ق: (داناسیایان ره‌ژبان، ئه‌ی دالاهۆ سافی دیده‌مه‌س، شاهۆ ئه‌ی بالامۆ)

واتا: (ئه‌وان راوکه‌ری دانان ئه‌ی دالاهۆی پۆشن پاکن سه‌راسیمه‌ی ره‌فیه‌که‌کانیان شاهۆ ئه‌ی بالامۆ)

ده‌ق: (کردار بوتونان، ره‌ژبان، ئه‌ی دالاهۆ دام شه‌رت وه‌ ده‌س، شاهۆ ئه‌ی بالامۆ)

واتا: (کاره‌کانیان کاری ره‌فیه‌قانی رازه، ئه‌ی دالاهۆی رۆشن

تۆپی به‌لێنیان به‌ ده‌سته‌وه‌یه، ئه‌ی شاهۆ ئه‌ی بالامۆ)

تێدایه، ئه‌و ئاوازه‌ی که لێره‌دا لێی ده‌کۆلینه‌وه، به‌ره‌نگاری ئه‌و باسه له‌ گۆشه‌نیگای ئایینی په‌تی ده‌بیته‌وه، ئه‌و شته لێره‌دا په‌یوه‌ندی به‌ هاتنی ده‌رکه‌وتوو (متجلی) بۆ ئه‌و شوین هه‌یه، که هه‌ر له‌ ئه‌زه‌له‌وه بۆ ئه‌و ده‌رکه‌وتنه دانراوه. له سه‌ده‌ی هه‌شتی کۆچیدا، له‌و شوین دا جه‌مه‌کانی ئه‌هلی هه‌ق ده‌به‌ستران، که (سولتان سه‌هاک) په‌یره‌وه چاکسازییه‌کانی خۆی لێ به‌یان ده‌کرد، نمونه‌ی ئه‌م رووداوه پیرۆزییه‌کی تویی به‌ شاخی دالاهۆ به‌خشیوه و ئاوازه‌که‌ش بیره‌وه‌ریی رووداوه‌که زیندوو ده‌کاته‌وه.

لووتکه‌کانی شاهۆ و بالامۆ به‌شێکن له‌ شاخی دالاهۆ و هه‌موویان له‌گه‌ڵ لووتکه‌کانی ناوچه‌ی (سه‌رانه‌ی به‌رز) یه‌ک کۆمه‌له پێک ده‌هێنن و جه‌مه‌کان هه‌ر جاره‌ی له سه‌ر لووتکه‌یه‌کیان به‌ستراوه. فریشته‌کان- بنیامین (جوبرائیل) و موسا (ئیسرافیل) و داود (میکائیل)- که به‌رجه‌سته‌ی شیوه‌ی مرۆف بوون، به‌ر له ده‌رکه‌وتنی سولتان سه‌هاک (سلطان اسحاق) بۆ ئه‌و شاخه ده‌چن، بۆ چاوه‌روانی به‌دیهاوتنی په‌یمانه یه‌زدانییه‌که. ئامانجی ئه‌و فریشتانه‌ش گه‌پان بووه به‌ دوای هه‌لۆی شاهانه، که خوداوه‌ند تێیدا به‌رجه‌سته بووه.

به‌لام (داوود) که کاری ته‌نها جێبه‌جێکردنی فرمانه یه‌زدانییه‌کان بووه، شیوه‌ی ئه‌و به تیروکه‌وانه‌وه بوو، به‌رده‌وام له‌وپه‌ری ئاماده‌باشیدایه بۆ هاویشتنی تیره‌کانی. هه‌روه‌کو تۆره‌که‌ی

کردوویانه به پیښه‌نگی خوځان له خوادا و
حهوت فریشته که دهوریان داوه، پیک دیت،
هریه‌کیک له‌م فریشتانه پوځی تاییه‌تی خوځان
هه‌یه.

پیر بنیامین یه‌که‌مین شایه، که یه‌زدان له
(له‌ دوری سپی) نه‌زلی خولقاندوویه‌تی
و سه‌ره‌وه‌ری په‌یمان‌ه‌که‌یه. به‌ پیی نه‌و
په‌یمان، فریشته‌کان رازی بوون، نازاری
مروف بجیژن و له‌ به‌ر خوځه‌ویستی
کائیناتی سه‌ر زه‌وی بچنه
هه‌زارویه‌ک قالبه‌وه.

له‌ لایه‌کی تره‌وه، پیر
بنیامین راوکه‌ریکی ئیلاهییه
و به‌رده‌وام به‌ دواي نه‌و هه‌لو
شاهانایدا ویله، که‌ خودا تیی‌دا
به‌رجه‌سته بووه، به‌لام وه‌زیه‌ی
داوود، هیدایه‌تی خه‌لکه و هه‌ول‌دانه
بو فریاکه‌وتنیان، هه‌روه‌ها هه‌ول‌ده‌دات بو
دوژینه‌وه‌ی نه‌و ئاسه‌وارانه‌ی خودا له‌ کاتی
تیپه‌ریبونیدا به‌جیی هیشتوون.

بیرۆکه سه‌ره‌کیه‌که:

پوځی پیر داوود دوژینه‌وه‌ی (نیشانه‌که) و ئاسه‌واری
هه‌لو‌ی یه‌زدانییه و نه‌رکی پیر بنیامین به‌دیگرتنی نه‌و
هه‌لو‌یه‌یه.

کات: سه‌رده‌می باوه‌یادگار خه‌لیفه‌ی سولتان سه‌هاک-
له‌ سه‌رانه.

شوین: سه‌رانه له‌ ناوچه‌ی گوران.

دهق (قسه‌کان): وته‌کانی شیخ نه‌میر
سه‌ربه‌نده‌که: (له‌ بره‌گی شه‌شه‌مه‌وه له‌ هه‌ر به‌شیک
دهست پی ده‌کات).

دهق: (نه‌ی دید و گیانی، گیان، به‌یان، نه‌و یاری
به‌یه و پیر داوود گیان، نیشانه‌ش یاری).

دهق: (بنیامین، موسا، ره‌ژیان، نه‌ی دالاهو
داوود تیر نه‌ شه‌س، شاهو، نه‌ی بالامو)
واتا: (بنیامین و موسا، نه‌ی دالاهوی پوځه‌ن
داوود بو تیرهاویشتن له‌ سه‌ر پییه، نه‌ی شاهو، نه‌ی
بالامو)

دهق: (گاو یاریشان، ره‌ژیان، نه‌ی دالاهو
برد نه‌و به‌یان به‌س، شاهو، نه‌ی بالامو)
واتا: (گای دینی هه‌ق، نه‌ی دالاهوی پوځه‌ن
بردنی به‌ره‌و شوینی په‌یمان‌ه‌که، نه‌ی شاهو نه‌ی
بالامو)

شیوه‌ی گورانیوتن:

که‌لامخوان ده‌ست ده‌کات به‌ وتنی به‌شی یه‌که‌م له
گورانییه‌که به‌ ته‌نیا، به‌لام به‌ سازه‌وه، بو نه‌وه‌ی
ریتمیکیان بداتی و وشه‌کانی گورانییه‌که‌یان وه‌بیر
بینیته‌وه. کاتی‌ک ده‌گاته وشه‌ی (شاهو) هه‌موو
به‌شداریانی کۆپه‌که (جه‌م) سه‌ربه‌نده‌که‌ی له‌گه‌ل ته‌واو
ده‌که‌ن. ئیتر نه‌وانه هه‌مان نه‌و وشانه ده‌لینه‌وه، به
کۆمه‌ل، له‌ کاتی‌کدا که‌لامخوان به‌ ژهنینی سازه‌که‌ی،
به‌بی گورانی به‌شدارییان ده‌کات. دواي نه‌وه که‌لامخوان
بره‌یه‌که له‌ که‌لامی کتیبه‌ پیروژه‌کانیان هه‌لده‌بژیرئ و
به‌ ته‌نیا له‌گه‌ل ژهنینی سازه‌که‌یدا ده‌لیئ، هه‌تا ده‌گاته
به‌شی دووه‌می سه‌ربه‌نده‌که، واتا وشه‌ی (شاهو)،
لیزه‌وه ئاماده‌بوونی کۆپه‌که له‌گه‌لیدا سه‌ربه‌نده‌که
ده‌لینه‌وه تا ته‌واو ده‌بی، دواي نه‌وه به‌رده‌وام ده‌بن له
گورانیوتن، هه‌روه‌کو به‌شی یه‌که‌م.

هه‌روه‌ها ده‌کرئ گورانییه‌که ماوه‌یه‌کی زوری پی بچئ،
نه‌ویش به‌ گویره‌ی حاله‌تی پوځی ئاماده‌بووان و
راده‌ی ئاماده‌بیان بو گورانی و که‌شه‌که و بیرتیژی
که‌لامخوانه‌که‌ش له‌وه‌دا ده‌ور ده‌بینیت، که‌ ئایا چه‌ند
گورانیی له‌به‌ره.

2- (به‌یان نه‌ویاری) (با بیئ بو سه‌ر دینی هه‌ق)
نه‌و کۆمه‌له ئیلاهییه‌ی، که‌ تایه‌فه‌ی نه‌هلی هه‌ق

به و دهركه وتنه يهك له دواى يه كه يه، كه به پيى يه كيك
له ريوايه ته كانى ئه هلى هق، بۆنهى تيپه پيوونى ههر
هه زار ساليك به تيپه پيوونى يه زدان له گه ل فريشته كان
ده دۆزيتته وه. هه ندۆ جار يه زدان به گايهك كه له ناو
خۆردايه هيماى بۆ ده كرۆ، ئه مه يش په يوه ندى به
بیره وه ريه كانى په رستنى پۆژ و مانگه وه هيه، ليره وه
په يوه ندى ئه وه مان به هيماى گاي پيرۆزه وه لا ئاشكرا
ده بۆ.

بیرۆكه سهركيه كه:

هاتنى شای جيهان بۆ جيگه ي په يمانه كه له گه ل
فريشته كان له سه ر چياى دالاھۆ، كۆبوونه وهى
ره فيقانىش له سه رانه و دلخۆشى ئه هلى هق به وه.
كات: سه رده مى باوه يادگار (بابا يادگار) كۆرى پۆحيى
خه ليفه ي سولتان سه هاك.

شوین: سه رانه له ناوچه ي گۆران.

دهق: (قسه كان) وته كانى شيخ ئه مير

سه ربه نده كه: له برگه ي شه شه مى ههر ديژي كه وه ده ست
پى ده كات.

(ئەى يه ده و گيانى ياران ئەى جه م نيان

شادی شاكه ره مى شاشيه ن وه ره و قه ولگا)

واتا: (ئەى ئازيز وه كو چاوم پۆحم ره فيقان كۆ
بوونه ته وه، با دلخۆش بن به شا، شا چوو بۆ شوینی
به ليته كه.)

دهق: (رامان دون وه دون ياران ئەى جه م نيان

هه له ت و هه له ت شاشيه ن وه ره و قه ولگا)

واتا: (تيپه پ بوو به ده ركه وتووی و ده ركه وتووی،
ره فيقان كۆ بوونه ته وه

له شوینی كه وه بۆ شوینی كي كه تيپه ر بوون "شا
چوو بۆ شوینی به ليته كه".

دهق: (گا و سه ر مه خه ل، ياران ئەى جه م نيان

نه كه رده ن خه له ت، شاشيه ن وه ره و قه ولگا).

واتا: (گای خۆر، "ره فيقان كۆبوونه وه،"

واتا: (ئەى ئازيز وه كو چاوم! رۆحم! با بيں
پۆحه كه م بۆ دينى هق)

پۆژيک داوود ديت گيانه كه م! ديت و نيشانه كه ي
ده دۆزيتته وه.)

دهق: (سه يای قه يم، گيان ئەو يارى

ده لوه ي شهرت شانا گيان گيان نيشانه ش
يارى)

واتا: (راوكه رى ئه به دى با بيں پۆحه كه م، بۆ
دينى هق

تۆرى به ليینی هه لدا گيانه كه م! ديت و
نيشانه كه ده دۆزيتته وه.)

دهق: (وه زوانى شهرت، گيان بيان، ئەو يارى
بازی شهرت و ئەنا گيان گيان نيشانه ش
يارى)

واتا: (به زمانى په يمان با بيں رۆحه كه م، بۆ
دينى هق،

هه لۆى يه زدانى بانگى كرد گيانه كه م! ديت و
نيشانه كه ي ده دۆزيتته وه.)

دهق: (ئەو رو بيزار بين گيان ئەو يارى،

نه كۆى زهر و سيم، گيان، بيان، يارى.)

واتا: (ره فيقان ئەو پۆژه گوپيان نه دايه،
بابيں پۆحه كه م بۆ دينى هق

شاخى زير و زيو گيانه كه م! ديت
و نيشانه كه ي ده دۆزيتته وه.)

3- (ياران جه م نيان) ره فيقان

كۆ بوونه ته وه پرۆسه ي

چاوه پوانى ده ركه وتوو

(المتجلى) يه كي كه له

بیره سه ره كييه كان، كه

زۆريه ي كات سه رچاوه ي

ئيلهامى شاعيران و

مۆسيقازانه كانى ئه هلى هق

بووه. ئەوانه هه ميشه هيوايان

دهق: وتهکانی پیردیوی.
سهرهبندهکه: (له ئازیز یارهوه، له دپړی یهکه م
و له برګه ی شه شه مه وه له دپړی دووهم)
(ئهی چل تهن چلان 'ئازیز یار'
شاشان مه همانن 'چلانان')

واتا: (ئهی چل ره فیکان ئهی هاوړپیی ئازیز،
خودا میوانی ئه و چل ره فیکه یه)
دهق: (گیان ئه و چل تهنانه 'ئازیز یار'
ژیر بال ههنن 'چلانان')

واتا: (گیانه ئه و چل ره فیکه ئهی
هاوړپیی ئازیز

ئهوان له ژیر بالی
هه لودان ئه و چل ره فیکه)
دهق: (گیان هر چل ئیقرار
'ئازیز یار'

وه به یعت به نهن 'چلانان')

واتا: (گیانه ئه و چله هه موویان ئیماندارن
"ئهی هاوړپیی ئازیز"

له پیناوی به لینه که دا یه کیان گرتووه.
دهق: (گیان هر چل دهفته ر شان 'ئازیز یار'
یهک میرزا وه نهن 'چلانان')

واتا: (گیانه که م [یهک ئیمام و سهید] "چل که سه که"
ئهی هاوړپیی ئازیز

هه موویان کتیبه که یان خوینده وه 'ئه و چل
ره فیکه'

دهق: (گیان هر چل ریشه شان 'ئازیز یار'
وه یهک زات به نهن 'چلانان')

واتا: (گیانه که م نه ژادی ئه و چل که سه ئهی هاوړپیی
ئازیز

له گه ل یهک زاتی ئیلاهییدا یه کیان گرتووه 'ئه و چل
ره فیکه'.

ریگهی ون نه کرد، شا شوین به لینه که که وت)
دهق: (چهنی دونی پاک، یاران ئهی جه م نیان
خاسی هه زاره شاشییه ن وهره و قه ولگا).

واتا: (به دهرکه وتنیکي (تجلی) پیروژه وه ره فیکان کو
بوونه ته وه

تایبه ته به هه زاره یهک، شا چوو بو شوینی به لینه که.
دهق: (کاو یاریشان ئهی جه م نیان به رد ئه و شماره،
شاشییه ن وهره و قه ولگا)

واتا: (گای دینی هه ق ره فیکان کو بوونه ته وه،

کوی کردنه وه له هه زارویهک (شیوه) دا، شا چوو بو
شوینی به لینه که.)

4- (چل تهن چلانان) چل ره فیکان:

له لای ئه هلی هه ق فریشته کان له چهند پله یه کدان،
چل ره فیکان (چل تهن) پله یهک له خوار پله ی
حه وت فریشته که وه. (حه وت تهن) و حه وت پیاه که
(ههفته وانه) دین. ئه مانه واتا- چل ره فیکان- له دوو
شیوه دا به رجه سته ده بن: چل ره فیکی ئاسمانی (چل
تهن) ئه مانه ره فیکی زه مینی نوینه رایه تییان ده کات، که
به نه ژاد ئاسمانین. خودا باره گهی خوی به شیوه یه کی
کاتی له نیو ئه واند هه لده بژیرئ، به پیی گوزاشتی ئه و
تایه فیه، ئه وانه (شا مه همان) بن، به واتا خودا له
ناویاندا داده نیشئ (ههروه کو میوانیان بیت)، بویه ئه و
چله دانراون، به وهی، که له گه ل زاتی ئیلاهییدا یه کیان
گرتووه و به لکو له راستیدا ئه وان هه ر یه کیکن. ئه م
گورانیه پیروژه تیی ئه و چل ره فیکه پایه بلند ده کات،
که له ناو ئه هلی هه قدا چل نوینه ری زه مینیان به رده وام
هه یه.

پیروژه سهره کییه که:

چل ره فیکه که هه موویان له هه مان خودی یه زندانییه وه
پهیدا بوون.

کات: سهرده می باوه یادگار له سهرانه.

شوین: سهرانه له ناوچه ی گوران.

لیکۆلینهوه

په‌روایت:

• محمەد موکری، پروفیسۆر و نووسەری ئاکادیمی له کوردستانی پۆڤه‌لات له دایک بووه. ده‌وری‌یه‌ری ساڵی 1996 له فەرهنساوه هاتبوو بۆ به‌لجیکا له شاری لیوفن به دیداری شاد بووم. پێم وت، ئه‌و لیکۆلینه‌وه‌یه‌ی ئێوه‌م، که سه‌باره‌ت به‌ مۆسیقای پیرۆزی کوردانی ئه‌هلی هه‌قه، بۆ کوردی وه‌رگێراوه. زۆری پێ خۆش بوو. له قاوه‌خانه‌ی ئه‌و ئوتیله‌ی که لای دابه‌زیبوو، دانیشبووین، رووخسەتی لای وه‌رگرت، وتی ئیستا دیمه‌وه، ئه‌وه‌نده‌ی پێ نه‌چوو، هاته‌وه‌ بۆ لام؛ چوار کتیی نایابی خۆی بۆ هێنای، وتی هه‌ز ده‌که‌م هه‌موویان بکه‌یت به‌ کوردی.

1- ئه‌هلی هه‌ق تایه‌فه‌یه‌کی نه‌تین له چوارچۆیه‌ی ئیسلامی شیعه‌ی ئێراندا. عه‌قیده‌که‌یان مۆرکی ئایینه‌ کۆنه‌کانی ئێران و میسوپۆتامی (عێراق)ی له‌گه‌ڵ خۆیدا هه‌لگرته‌وه، هه‌روه‌ها که‌وتونه‌ته‌ ژێر کاریگه‌ری تایفه‌ سۆفیه‌ رادیکاله‌کانی پاش ده‌ره‌که‌وتنی ئیسلامه‌وه.

ئه‌وان باوه‌ریان به‌ به‌رجه‌سته‌بوونی (تجسد) یه‌ک له‌ دوا‌ی یه‌ک و ده‌ره‌که‌وتنی (تجلی) خودا و فریشته‌کان له‌ شێوه‌ی ئاده‌میزاددا به‌ درێژایی سه‌ده‌کان هه‌یه. باره‌گه‌ی سه‌ره‌کی ئه‌م تایه‌فه‌یه‌ له‌ پۆڤا‌وا‌ی ئێران. له‌ ناوچه‌ کوردنشینه‌کان (کرمانشاه).

(گه‌وره‌ترین ناوچه‌ی کوردنشین) هه‌روه‌ها له‌ لورستان و له‌ عێراق، له‌ گونده‌کانی سه‌ر مه‌رز و له‌ شاره‌کانی سلێمانی و که‌رکووک و موصل و خا‌نه‌قین، هه‌تا له‌ (به‌غدا)یش هه‌ن.

چه‌ند کۆمه‌له‌یه‌کی‌شان له‌ ئازهربا‌یجان و خۆراسان و شیراز و له‌ ناوچه‌کانی نزیک تاران و قه‌زوین ده‌بینرێن. هه‌روه‌ها له‌ تورکیا، له‌ ناوچه‌ کوردنشینه‌کان، وانا کوردستانی باکوور و ژماره‌یه‌کی که‌میش له‌ هیندستان و پاکستان و ئه‌فغانستانیش هه‌ن.

2- غه‌زالی، فه‌یله‌سووف و زانی ئایینی و موته‌سه‌وفی ئیسلامی؛ (1058-1111) زانی. بپوانه: (احیاء علوم الدین) به‌شی هه‌شته‌م له‌ (کتاب العادات) و (کیمیای سعاده‌ت) تاران 1940، لاپه‌ره‌کانی 388-470.

3- ناویکه‌ هه‌مو ئامێره‌ ژێدرا‌ه‌کان ده‌گرێته‌وه، به‌ تاییه‌تی ته‌نبوور.

4- بپوانه: 52 قه‌وله‌که‌ی شێخ ئه‌میر به‌ دیالیکتی گۆرانی (په‌نجا‌ودوو که‌لیمه‌ی ئه‌میر) به‌ فەرهنسی محمەد موکری، له‌ گۆفاری ئاسیا، له‌ پارێس، سا‌لی 1956ی زاینی بالۆی کردووه‌ته‌وه. لاپه‌ره‌کانی 391-422.

5- بپوانه: لاپه‌ره‌ 42 له‌ ده‌قه فارسییه‌که‌، ئه‌هلی هه‌ق له‌ کوردستان، به‌ زمانی ئینگلیزی، ل و ایوانف، له‌ندن، 1373 کۆچی = 1953ز

6- (دین یاری) یه‌کێکه‌ له‌ ناوه‌کانی ئایینی ئه‌هلی هه‌ق.

7- بالنده‌یه‌کی ئه‌فسانه‌یه‌یه‌ له‌ چه‌شنی سیمرغ و ره‌خی ئێرانی.

8- ر‌یویه‌ته‌که‌ له‌ ده‌وری‌یه‌ری سه‌ده‌ی 12ی زاینیدا دایناوه.

9- 10- بۆ ئه‌وه‌ی وه‌سفیکێ درێژتر له‌ سه‌ر (سیتار و تار) تان چنگ بکه‌وێ، بپوانه: (التقالید الموسیقیه: ایران) به‌ زمانی فەرهنسی: نووسینی نیلی کارن. پارێس، 1966ز، لاپه‌ره‌کانی: (165-169).

11- فارابی له‌ 950 زاینیدا وه‌فاتی کردووه. وه‌سفی ئامێرێکی مۆسیقی ده‌کا، که‌ له‌ سه‌رده‌می ئه‌ودا به‌ کار هاتووه، ناوی (ته‌نبووری به‌غدادی) بووه، یان (ئه‌لمیزانی)، په‌یژێ ئه‌و نه‌غمانه‌ی داوه، که‌ له‌ پێش ئیسلامدا باو بوون. (دائیره‌ی معاریفی ئیسلامی)

12- له‌ ژێر چاودێریی ئه‌مه‌دا، له‌ تاران، له‌ 1966-1965دا بالۆ بووه‌وه: (کتێبخانه‌ی ئێرانی، به‌شی چا‌رده‌یه‌م، په‌یمانگه‌ی دیراساتی ئێرانی، له‌

زانکۆی پارێس). بپوانه‌ لاپه‌ره‌کانی: 391-390، به‌یته‌کان له‌ 7563 تاوه‌کو 7567.

13- شێخ ئه‌میر، که‌سایه‌تییه‌کی میژوویییه، له‌ سا‌لی 1713دا وه‌فاتی کردووه، به‌ پێی ئه‌هلی هه‌ق، مه‌لیک جویرانیل تێیدا به‌رجه‌سته‌ بووه، له‌ سه‌رده‌می‌که‌دا، که‌ خودا له‌ شه‌خسی سه‌ید فەرزی‌دا ده‌رکه‌وت. مه‌زاره‌که‌ی له‌ ئا‌وابی قه‌زوینه‌یه‌ له‌ ناوچه‌ی که‌نا‌وه‌ردا (کرمانشاه) بپوانه: په‌نجا‌ودوو قه‌وله‌که‌ی شێخ ئه‌میر به‌ فەرهنسی-محمەد موکری.

14- رۆلی ئه‌و که‌لامخوان، یان گۆرانیبێژه، به‌ جۆرێک له‌ جۆره‌کان په‌یوه‌ندی به‌ (قه‌وال)ی سۆفیه‌که‌نه‌وه‌یه‌یه، که‌ له‌ کاتی دانیشته‌کانی (سماع)دا ده‌خوینێت. (بپوانه‌ سۆفیه‌گری و مۆسیقا)ی محمەد موکری به‌ فەرهنسی، دائیره‌ی معاریفی مۆسیقی، ب‌لا‌وک‌ردنه‌وه‌ی فاکسل، پارێس- 1961، به‌شی سییهم.)

15- خۆشه‌خانه‌ تو‌ان‌یم له‌ نێوان سا‌له‌کانی 1940 تاوه‌کو 1960، به‌ هۆی ژماره‌یه‌ک له‌ ژه‌نیارانی ته‌نبوور (ته‌نبورژه‌ن) به‌یته‌مه‌نه‌که‌نه‌وه- ئه‌وانه‌ ئیستا هه‌یجان نه‌ما‌ون- ئا‌واز و سه‌رووده‌ سه‌ره‌کییه‌کان تۆمار بکه‌م و له‌ چنگی بیرچوونه‌وه‌یان ده‌ریه‌نم. به‌ هیوام له‌ داها‌تو‌دا ئه‌و دیکۆمێنتانه‌ له‌ چوارچۆیه‌ی کتێبێکه‌دا کۆ بکه‌مه‌وه، که‌ تاییه‌ت ده‌بێ به‌ (مۆسیقا کوردیی ئایینی و غه‌یری ئایینی).

• به‌ پێی ر‌یویه‌تی ئه‌هلی هه‌ق- سولتان محم‌ود بات‌لی- که‌ له‌ سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ردا ژیاوه، خودا به‌ شێوه‌یه‌کی کاتی تێیدا به‌رجه‌سته‌ بووه، ئه‌و به‌نه‌چه‌ی چ‌ل ها‌و‌پ‌که‌یه. به‌ پێی کتێبه‌کیان، جوله‌که‌کان زانیویه‌نه‌ که‌ پێغه‌مبه‌رێک دێت و کۆتایی به‌ دیانه‌ته‌کانی تر ده‌هێنێت. له‌و کاته‌ی، محم‌هد مندا‌لیکی شیره‌خۆره‌ بووه، ئه‌وان ویستویه‌نه‌ له‌ نا‌وی به‌رن و کاتیک دایه‌نه‌که‌ی، که‌ له‌ مۆزی به‌نی ئه‌سه‌د بووه، به‌و پلانه‌ی زانیوه، مندا‌له‌که‌ی خۆی سولتان محم‌هد- ده‌خاته‌ جێگه‌که‌ی، وانا لانکه‌که‌ی محم‌هد. کاتیک که‌ جوله‌که‌کان دێن، سولتان محم‌ود ده‌که‌ن به‌ چ‌ل پارچه‌وه‌ و پارچه‌کانیش له‌ مه‌نجه‌لیکه‌دا ده‌کولێن و دواتر له‌ پشتی په‌رسته‌که‌وه‌ فڕێی ده‌ده‌ن. کاتیک دایکه‌که‌ی ده‌یه‌وێت پارچه‌کان کۆ بکاته‌وه، بۆ ئه‌وه‌ی بیان ئێژێت، ده‌هێنێت هه‌ر پارچه‌یه‌ک له‌و پارچانه‌ بوونه‌ته‌ سولتان محم‌ودنیک، ئه‌ویش له‌ ترسی جوله‌که‌کان له‌ ئه‌شکه‌وتێدا ده‌یان شارێته‌وه. ئیتر ئاسکه‌کان دێن و شیریان ده‌ده‌ن، تاوه‌کو گه‌وره‌ ده‌بن. به‌م شێوه‌یه‌ سولتان محم‌ود، که‌ سه‌ره‌تا و گه‌وره‌ی چ‌ل ره‌فیه‌که‌یه (چ‌ل ته‌ن) له‌ هه‌مان کاتیشدا هه‌ر خۆی چ‌ل ره‌فیه‌که‌یه.

بۆ زانیاری زیاتر، بپوانه: (شاه‌باز ارلی و صیاد الهی)، (را‌و‌که‌ری ئیلامی و داستانی مه‌لۆی پادشاهی) به‌ فەرهنسی، محم‌هد موکری. ویسبادن، ئاتر

هاراسویج، 1966 ز، لاپه‌ره‌کانی: 73-74.